

ҲИБАТ-УЛ-ҲАҚОЙИҚ

(„ҲАҚИҚАТЛАР СОВҒАСИ“)



Қадимги туркий ҳамда эски туркий тил даврларида оламшумул ёзма манбалар битилган, бир гуруҳ ёзма манбалар руник ёзуви билан тошларга ўйиб ёзилган, иккинчи бир гуруҳ ёзма обидалар руник ҳамда қадимги уйғур хати билан махсус тайёрланган пергамент—кийик териларига битилган. Шунингдек, эски туркий тил даврига оид ёзма ёдгорликлар араб ҳамда қадимги уйғур ёзувида ҳам ижод қилинган.

XII—XIII асрда Адиб Аҳмад Югнакий томонидан ижод қилинган «Ҳибат-ул-ҳақойиқ» («Ҳақиқатлар совғаси») ёзма ёдгорлиги ҳам эски туркий тил даврига мансуб асардир, эски ўзбек тилининг шаклланишида муҳим роль ўйнаган ёзма манбалардан бири ҳисобланади. «Ҳибат ул-ҳақойиқ» ёзма манбасининг бешта нусхаси сақланиб қолган, бу ёзма манбанинг учта нусхаси деярли тўла сақланган, иккита нусхаси айрим парчалардан иборат. «Ҳибат-ул-ҳақойиқ» ёзма манбаининг тўлиқ нусхаларидан бири Ҳиротда, XV асрда қадимги уйғур ёзуви асосида кўчирилган, асарнинг иккинчи тўлиқ нусхаси 1480 йилда Стамбулда Абдураззоқ Баҳши томонидан араб ёзуви билан кўчирилган. Бу ёзма манбанинг араб ёзуви билан кўчирилган учинчи нусхаси XVI аср бошларига мансуб. «Ҳибат-ул-ҳақойиқ»нинг асосий нусхалари Туркия кутубхоналарида, айрим парчадан иборат бир нусхаси Берлинда сақланмоқда. Асар 256 байтдан (512 мисрадан) иборат, ғазал ва тўртлик шеър формаларида

ёзилган. «Ҳибат-ул-ҳақойиқ» Туркияда (1915—1916, 1951 йилларда), Тошкентда (1971, 1972 йилларда), Пекинда (1980 йилда), Олмаотада (1984 йилда) нашр қилинди. Аҳмад Югнакий ўз асарида мадҳиялардан сўнг XII—XIII асрларда юз берган ижтимоий, сиёсий, иқтисодий ҳодисаларнинг моҳиятини очишга уринган, адиб ўз фикрларини замонасининг фалсафий йўналиши асосида талқин қилган.

Адиб ўз халқини маданиятли ҳаётга йўллаб, илм-маърифатга чорлаган, ижтимоий ҳаётдаги иқтисодий тенгсизликка қарши фикр билдирган.

Ижтимоий ҳаётдаги зиддиятларни, тенгсизликларни ахилик (саховат), ҳарислик (очкўзлик), бахиллик терминлари орқали акс эттирган, имтиёзли табақаларни ахилик орқали ижтимоий бойликни тақсим қилишга чақиради, ҳарис — очкўз бойларни танқид қилади. Илм-маърифат жамият тараққиётида энг зарур масалалардан бири эканлиги таъкидлаган.

Табиат ва жамият ҳодисалари тўхтовсиз ўзгариб туриши, миқдор, сифат, бoғлилик, инкор каби тарихий-диалектик қонунлар ўз даврининг фалсафий қарашлари орқали талқин қилинган.

АҲМАД ЮГНАКИЙ

«ҲИБАТ-УЛ-ҲАҚОЙИҚ»

КЕНГАЙИШ, ҚИСҚАРИШ, ЎЗГАРИШ ВА ДУНЁНИНГ БИРЛИГИ ҲАҚИДА

Йўқ эдим, яратдинг, яна йўқ қилиб, қайта (иккинчи) вужудга келтирасан, бунга иқрорман.
Эй, шак-шубҳа йўлида кун кечирувчи, уйғон, ўлимдан олдин ўзингни ўтдан (жаҳолатдан) торт.
Тангрим, тунни, кундузни яратди, (У) шарқдан ғарбга томон ўтиб, бир-бири билан алмашилиб туради.
Тунингни кундузга, кундузингни тунга ўзгартириб яна тонг оттира беради...

УЛУҒ АМИР ДОД СИПОҲСОЛОРБЕК ТАНГРИ ЕРЛАҚАҒУРНИНГ МАДҲИ ҲАҚИДА

Эй тил, мадҳ қил, қани баён эт, мен уни шоҳимга совға қилайин.

Ўқимишли кишинг руҳи севинсин (деб) шоҳим мадҳи учун китоб безадим (ёздим).

Йўл-йўриқ билмас кишига билим ўргатади, йўл кўрсатади, унинг вужуди эҳсонга тўла, ҳиммати баланддир.

У ақл, хуш, яхши хислат маконидир, билим манбаи ҳам фазилат конидир.

Унинг ҳиммати Симак юлдузидан баландроқ, саховатда етук, дардга дармони таъсирлидир.

Раиятга (халққа, деҳқонларга) шафқатли, яхши муомилали бўлиб, ғазаб қилганда арслон кабидир.

Салобат ва қувват бобида Умардек навжувон кучлидир, саховатда эса Усмондек юксакдир.

Унинг тетиклиги, сезгирлиги аёз (фазо)дан юксак, инсоф ва додга етишда Нуширавондекдир.

Унинг саховатидан булутлар уялар, душмани эса унинг бу хислатларига аминдир.

Эй, шоҳим, фазилатларинг саногини қум, тош уюми каби ҳисобига етиб бўладими?

Сиёсат, бошқарув ва раҳбарлик ишларида (у) йўл кўрсатувчи (машъал)дир, буни эшит, тингла.

Яна ҳар ишга қодир, мурувватли, саховатли улуғ тангри бу барча хислатларни шоҳимга ато қилди.

Агар булут бир томчи сувни ҳадя қилса, денгиз оз ёки кўп демай, тўлқинлана беради.

Денгиздан минг қайта улуғ шоҳим бу оз ҳадяни қабул қилса, ажаб эмас, деб умид қиламан.

БУ КИТОБНИНГ ЁЗИЛИШ САБАБИ ВА ЗАРУРАТИ ҲАҚИДА

Дунёда номи қолсин деб, Сипоҳсолорбек учун бу китобни ёздим.

Қитобимни ўқиган, кўрган, эшитган киши шоҳимни дуо билан ёд қилсин деб (ёздим).

Келгуси авлодлар учун унинг номи мангу эсдалик бўлсин деб (ёздим).

Унинг муҳаббати билан кўнгиллар тўлиб, ёди билан дунё тўлсин деб (ёздим).

Ўқимишли, саводли (кишилар) ундан фойдалансин деб қўлланма учун китоб безадим (ёздим).

Мен буни муҳаббатимни яхши (тугал) билсин деб шоҳимга тортиқ қилдим.

БИРИНЧИ БҮЛИМ: ИЛМ МАНФААТИ, ЖАҲОЛАТНИНГ ЗАРАРИ ҲАҚИДА

Билим ҳақида сўзлайман, сўзимга қулоқ сол, илмли кишига ўзингни яқин тут.

Билим билан саодат йўли очилади, шунга кўра, илмли бўл, бахт йўлини изла.

Билимли киши (қиммат) баҳолик динордир, илмсиз, жоҳил киши қимматсиз емишдир (мевадир).

Билимлик киши билан билимсиз одам қачон тенг бўлади, билимлик хотин киши — эр кишидир, билимсиз эркак — хотин кишидир.

Илмсиз иликсиз сўнғак каби бўшдир, иликсиз сўнғакка эса қўл урилмайди.

Илмли кишиларнинг (номи машҳур бўлди, билимсиз (кишилар) эса тириклайин ўлди ҳисоб ва бу унга кўргуликдир.

Билимли киши ўлса ҳам, унинг номи ўчмайди, илмсиз кишининг ўзи ҳаёт бўлса ҳам, оти ўликдир.

Билимликнинг бири билимсизнинг мингига тенг, илмли кишилар илмнинг қадрига етади.

Энди ўзинг синаб, ўқиб, боқиб кўр, билимдан фойдалироқ қандай нарса бор.

Билим билан олим кўтарилди, илмсизлик эса кишини тубанташтирди.

Билимли бўл, ҳеч қачон эринма, ҳақ расули (пайгамбар) ким илмли бўлса, уни сиз мақтанг деб айтди.

ИЛМ УРГАНИШ ҲАҚИДА

Билимли киши илмни фарқлайди, эй дўст, илм қадрини билимли одам билади.

Билимнинг қадрини кишига илм билдиради, билимни нодон, тубан киши нима қилади.

Илмсизга тўғри сўз маъносиздир, унга ўғит-насиҳат фойдасиздир.

Бир қанча ювиқсизларга ювиниш учун буюрилса тоза бўлур, аммо жоҳил қанча ювинмасин пок бўлмайди.

Билимли киши ўз ишини билиб қилади, билиб қилган ишига кейин ўкинмайди.

Қандай иш бўлмасин билимсиз наздида ўнг кўринади, унга ташвиш, қайғудан бошқа чора йўқ.

Билимли киши керакли сўзни сўзлайди, кераксиз сўзни кўмиб яширади.

Билимсиз киши нима гапирса, нодонлиги сабабли сўзлайди, шунинг учун унинг тили ўз бошини ейди.
Билимли кишининг сўзи ўғит-насиҳат, адабдир, шунинг учун илмиларни Араб, Ажам олқишлади.
Молсиз фақир кишига унинг илми туганмас бойликдир, ҳисобсизга унинг билими ечилмас (очилмас) ҳисобдир.

ИККИНЧИ БУЛИМ: ТИЛНИ ТИЙИШ ВА АДАБ-АХЛОҚ ҲАҚИДА

Билимли киши нималарни сўзлайди, сен унга қулоқ сол, адаблар боши тилдир, уни тиймоқ зарур.
Тилингни тий, тишинг синмасин, агар (сўзлаб юборсанг) (тилинг) чиқиб қолса, тишингни синдиради.
Ўйлаб сўзлаган кишининг сўзи тўғридир, ўринсиз кўп вайсаган тил шафқатсиз ёвдир.
Сўзинг аччиқ, тилингни тийиб тут, эрк берилган тил бир кун бошингга етади.
Тили бўш, заҳар кишининг ақли етук бўладими? Тил ва сўз бўши кўп кишиларнинг бошини еди.
Кишини ўчакиштирама, (унинг) тилини бил, бу тил эраланса (бузилса) тузалмайди, ўқ яраси эса битиб кетади.

УҚ ЯРАСИ, АҚЛДАН ОЗИШ, ТИЛ ЖАРОҲАТИ ВА УНИ ТИЙИШ ҲАҚИДА

Аҳмоқ кишининг тили ўзига душман, кўп кишиларнинг қони тил туфайли тўкилди.
Кўп сўзлаганлар ичида ўкинган кўпдир, тилни тийганлар орасида ўкинган борми, қани?
Киши бошига тушган ҳар қандай иш унинг тили туфайли содир бўлади, бу тил сабабли айримлар яхшилик, айримлар ёмонлик кўради.
Бу сўз (ўғит-насиҳат) барчага тенг, (улар сўзни) тилга жо қилиб сиғинадилар.
Тилингни тий, сўзингни қисқа қил, бу тил тийилса, ўзинг ҳам сақланасан.
Расул кишини ўтга ташловчи тилдир, деб айтди, шунинг учун тилингни тий, ўзингни ўтдан торт.
Бир кишида икки нарса бўлса, у кишига мурувват йўли ёнилади.

Биринчидан беҳуда сўзлар билан вайсаса, иккинчидан, бу кишининг сўзлари ёлгон бўлса...
 Ёлгончи кишидан ўзингни узоқ тут, умрингни сен тўғрилиқ билан кечир.
 Оғиз ва тилнинг безаги тўғри сўздир, сўзни тўғри сўзла, дилингни беза.
 Тўғри сўз асал кабидир, ёлгон (сўз) саримсоқ пиёздир, саримсоқ пиёз еб, оғизни ачитма, асал егин.
 Ёлгон сўз касаллик кабидир, чин сўз шифодир, бу сўз тўғрисида шундай масал тўқилган.
 Тўғри бўл, тўғри иш қил, тўғри деб ном чиқар, халойиқ сени тўғри деб билсин.
 Тўғрилиқ тўнини кий, эғрилиқ тўнини еч, киядиган (кийим) тўннинг яхшиси тўғрилиқ тўнидир.
 Сирингни маҳкам тут, (уни) киши билмасин, сўзингдан ўзингга ўкинч (пушаймон) келмасин.
 Барча яширин ишларинг ошкора бўлиб, кўрган эшитган (киши)лар сенга кулмасин.
 Дўстим деб, ишониб сир айтма, эҳтиёт бўл, гарчи қанчалик яқин, ишончли дўстинг бўлса ҳам.
 Сиринг (розинг) ўзингда сақланиб, сингиб турмагач, у дўстингда сақланмайди, бунга яхши ўйлаб кўр.

УЧИНЧИ БУЛИМ: ДУНЁНИНГ ЎЗГАРИБ ТУРИШИ ҲАҚИДА

Бу дунё қўниб яна кетадиган работдир, бу работга тушиб ўтувчилар қўниб кета беради.
 Олдинги карвон йўл босиб ўзиб кетди, (шу) олдинги карвон неча манзилни (босиб) ўтди.
 Бу дунё (бойлиги) орқасида қанча (кишилар) югурмоқда, хасис ҳам нарса (бойлик) фойдали деб ўзини қийнайди, (ўзига зўр беради).
 Бунча ҳам молга кўнгил қўймоқ не керак, бу бойлик келса кўпаяди, озаяди ва йўқ бўлади.
 Кўнгилдан молга бўлган суқликни чиқар, фақат кийим билан қорин тўқлигини кўзла.
 Бойлик—камбағаллик ва емиш-озуқ йўқлигидир, (аслида) озиқ-овқат йўқлигини қашшоқлик деб айтма.
 Бу дунё бойлигидан егулик, кийгулик бўлса етарли, ортиқча тилама, унинг ошиқчаси зиён ва офат келтиради.
 (Расул дунёни экинзор, деб атади. Экинзордан пишган яхшилиқ уруғини тер.) Деҳқончилик билан шуғулланган кишиларнинг озуқаси яхшиланади.

Бу дунё лаззати бебаҳо, унинг мазали кечган пайти елдек ўтиб кетади.

Ўнги эскиради, йигит қарийди, (бели) қувватли бўлса букилади, кучи кетади.

Бу дунё бойлиги бугун бор бўлса, эртага йўқ бўлади, сен меники деган нарсалар бировларга қолади.

Барча тўлган нарсалар озаяди, емирилади, бутун обод ерлар оқибатда хароб бўлади.

Қанча обод ерлар бор эди, халқи сиғишмас эди, халқи йўқ бўлди, жойлари бўш, эгасиз бўлиб қолди.

Қанчадан қанча доно, файласуфлар бор эди, энди уларнинг мингидан бири йўқ.

Дунё кулиб боқади яна қош ва манглайи билан хўмрайди; бир қўли билан бол тутса, иккинчи қўли билан заҳар қўшади.

Қўли билан асал едириб, таомни лаззатли қилиб, кейинги қадаҳга эса заҳар қўшиб беради.

Ширинлик тотисанг аччиққа йўй, кишига бир йўл роҳат келса, орқасидан ўнлаб қийинчилик келади.

Эй, ранж ва қийинчиликсиз роҳат истовчилар, дунёда умид қачон амалга ошган.

Бу дунё аврайдиган илон кабидир (уни) ювош, юмшоқ деб йўйсанг, ичи аччиқ ичимлик каби оғудир.

Илон юмшоқ, ювош бўлиб кўринса ҳам, ёмон феъллидир: ювош деб инонмасдан, ундан узоқ туриш керак.

Кўргин, бу дунё сиртдан кишига жуда кўркамдир, ички томони эса минглаб ёқимсиз нарсалардан иборат.

Дунёнинг кўркли ташқи гўзаллигини кўриб, унга кўнгил қўймоқ (сенга) хатоликларнинг бошланишидир.

ДУНЁГА МУҲАББАТ ҚЎЙИШ ХАТОЛАРНИНГ БОШИ ЭКАНЛИГИ ҲАҚИДА

Ниқоб кўтарилади, дунё юзини бир оз очиб кўрсатади, гўё қучмоқчи бўлиб қўлларини очади ва яна қочади.

Ўткинчи кўклам булутидек ё тушдек қуруқдир, бахт тўхтовсиз ўтади ёки қушдек учиб юради.

ТўРТИНЧИ БЎЛИМ: САҲОВАТ ВА БАХИЛЛИК ОҚИБАТИ ҲАҚИДА

Эй дўст, билимли киши изидан бор, агар сўзласанг, ўйлаб, билиб сўзлагин.

Мақтасанг сахий кишини мақтагин, бахил кишига қаттиқ ёй ўқини сақлаб қўйгин.
Ҳамманинг тили саховатли кишининг мадҳини қилади, сахийлик кишиларнинг барча камчиликларини ювиб кетади.
Сахий бўл, сенга лаънат келмасин, яънат келтирадиган йўлни саховат беркитиб қўяди.
Юмшамас кўнгилни сахий юмшатади, етиб бўлмайдиган муродга сахий киши эриша олади.
Бахилликни мақтовчи тил топилмас, сахийликни хос кишилар (аёнлар) ва бутун халқ мақтайди.
Сахий кишилар билимнинг қадрига ета бэлганини, шунинг учун бутун молини сотиб мақтов, олқиш олганини кўр.
Дунёда умри қисқа бўлган киши яхши ном қолдириб узоқ яшаб турганини кўр.
Бахил киши меҳнатсиз ҳаром йўл билан кўп олтин, кумуш йиғди, натижада у дунёга лаънат ва бадномлик орттириб кетди.
Унинг моли кишиларга тақсим бўлди, бахил эса (ундан) фақат сўкиш, лаънатгагина эга бўлди.
Мол йиғиб бировларга инъом бермаганлар, лаънат ва сўкишга сазовордирлар, агар сен инъом қилиб турсанг, қанча мол-дунё йиғсанг йиғавер.
Дунёда яхши ва нуқсонсиз ном сахийликдир, бахил эса кўркисиз от эканлигини бил.
Қўллар нчида инъом берувчиси бахтли (қўл)дир, ўзи олиб бошқаларга бермаган (қўл) қўлларнинг қутсизидир.
Бахиллик дори билан даволаб бўлмас касалликдир.
Бахилнинг қўли саховат, ҳадя учун ёпиқдир.
Кўзи оч бахил киши қанча мол тўпласа ҳам, кўнгил тўлмас, у мол-дунёнинг қули, давлати унинг устидан ҳукмрондир.
Халқнинг етуғи сахий кишидир, сахийлик шараф, мартаба ва камолотингни орттиради.
Кишиларнинг муҳаббатини ўзингга жалб қилмоқчи бўлсанг, сахий бўл, саховат сени севибли қилади.
Бахил, нокас, олчоқ, тубан киши, ўз молининг посбондир, бойлик йиғиб, уни емай, ичмай сақлайди.
Ҳаёт пайтида дўстига ошини, тузини торттирмайди, ўзч ўлгач, моли қолади, сўнг унинг моли душманига буюради.

БЕШИНЧИ БЎЛИМ: ТАВОЗЕЛИК МАНФААТИ, КИБРЛИК ВА ХАРИСЛИКНИНГ ЗАРАРИ ТУҒРИСИДА

Яна бир сенга кераклик сўзим бор, мен уни айтайин, сўзимга қулоқ сол.

Такаббурликни бошдан ошириб ташла, тавозега қаттиқ амал қил, унга ўзингни яқинлаштир.

Такаббур қилиғи барчанинг тилида нафрат қўзғатади, мулойимлик эзгу нарсадир.

Кимда-ким манман деб, ўзини баланд тутса, уни на халқ, на тангри севади.

Дунё молини тамоман тўплаган киши уни ея олмай ўлиб кетди, унинг ҳолини кўринг.

Хотини бу дунёда бир ёт эркак билан қолиб, эри эса гўрда ётиб ҳисоб беради.

Кибрлик либосини кийиб, кўксингни халққа кериб, тилинг билан озор беришдан сақлан.

ТАВОЗЕНИ ОШИРИШ ВА КИБРЛИКНИ ТАШЛАШ ТУҒРИСИДА

Кибрлик қилишинг мол-дунё туфайли бўлса, кибрга қўл чўзишинг (ҳам мол-дунё) туфайлидир.

Мол-дунёнинг фойдаси нимага арзийди, (ўлганда) яланғоч кетасан, ҳамёнинг, тўрванг, сандиғинг қолиб кетади. Такаббур асилман деб айтса, мен унга кескин жавоб берайин.

Бу халқ наслининг ота, опаси бир, у дунёда зотан ораларида фарқ бўлмайди...

...Яна ўғит-насихатимни олгин, узоқ чўзма, амал (ўйлов)га кириш, амал (ўйлов) замирида ажал яширинган бўлади.

Амал (ўйлов) деб айтган нарсам, эй дўст, бу кўп ўйлашдир, сен кўп ўйланиб ўтирма, кўпроқ амал қил.

Кийим, тўн, шароб, ош, кўп мол-дунё, хизматкор қул керак, деб айтасан.

Агар бир умрга етадиган мол-дунё йиққан бўлсанг, энг аввал бўрк киювчи бош керак.

Мол-дунёга ҳирс қўйиш кишига ёмон хислатдир, ҳарисликнинг сўнги ғам-ғусса, ҳасратдан иборат. Бу бойлик, камбағаллик худонинг қисмати дир (буйруғидир) ҳарислик кишилар учун фақат заҳматдир.

ҲАРИСЛИК ҲАҚИДА

Ҳарис дунё молини йиғиб тўймас, ҳарис одам қарис ҳам, унинг ҳарислиги қаримас.

Ҳарис киши ҳарисликни фақат ўлиб, тупроққа киргач қўяди.

Ҳарис киши мол йиғишда эринмас, тинмас бўлади, ҳарислик касалининг давосини ким билади?

Агар бирор киши томонидан (даромад манбаи ҳақида) хабар берилса, у икки ҳовуч динорни ўн ҳовуч қилади.

КИШИЛАРНИНГ ИККИ «ВОДИЙ» ТУЛА ОЛТИНИ БУЛСА ҲАМ, УЧИНЧИСИНИ ИСТАШИ ҲАҚИДА

Эй дунёга ҳирс қўйган киши, қани менга айтиб бер, ҳарислик нега керак?

Пешананг тор ёки кенг бўлса ҳам ризқинг ёзилган, ҳарислик қилиб, буни яхшилаб бўладими?

ДУНЁ НЕЪМАТЛАРИНИНГ ТАҚСИМОТИ ҲАҚИДА

Асли тоза кишининг қилиғи кўрклидир, бу ёқимли хулққа кўнгили мойил бўлади.

Бир кишидан иккинчи кишининг тафовути кўпдир. Аммо кўра билмас киши учун тўғри нарсалар бурканган бўлиб кўринади.

СЎНГГИ БУЛИМ: АХЛОҚНИНГ ҚАРОМАТИ, ҲАРИСЛИКНИ ТАШЛАШ ҲАҚИДА

(Кишиларнинг) ҳамма феълени тугал кузатгин, ким карамли, шафқатли бўлса, уни эр киши деб ҳисоблагин. Қарамсиз, шафқатсиз киши мевасиз дарахт кабидир, Мевасиз ёғочни кесиб ёндиргин...

...Сенга жафо қилувчига сен вафо билан жавоб қил, қонни қон билан қанча ювса ҳам, у аримайди.

Яхши яроқли ошингни кишига едир, яроқли нарса (кийимлик) топсанг яланғочларнинг йиртилган кийимини бутла.

Зинҳор кишига зўравонлик ва зулм қилма, агар киши кийинчиликка тушса, сен унга кўмак бер.

Ёмонлик қилган кишига сен яхшилик қил, бу карам — шафқатнинг бошланишидир, буни яхши англа.

Агар бирор кишидан яхшилик кўрсанг, у кишини кўп мақта, дуо қил.

Гуноҳкор кишининг гуноҳини кечир, адоват илдизини қазиб ташла, кес ва қўпориб ташла.

Ғазаб ўти тутаб, алангаланиб ёнса, мулойимлик билан шафқат, марҳамат, ҳақиқат сувини сочиб, уни ўчир.

Карам, шафқат кишига бир бинодек, унда яхши хислат ҳосил бўлади, у майдон каби (кенг гулзор, ундан карам ол) қўлдир.

Одобли бўлишга ёндашиб (ўзингни) камтар тут, тартибли кишиларга озод жон қул бўлсин.

Эй, дўст, улуғларни иззат қил, фойдасиз ҳар нарсага аралашиш ва тортишувдан (ёмон одатлардан) сақлан. Бу ярамас қилиқлар улуғларнинг ғазабини қўзғатиб, кичикларнинг хулқини бузади, буни яхши билиб қўй.

Бало келса севинчга йўйиб сабр қил, қийинчиликни ичингда сақлаб шодлик келишини кутиб тур.

Меҳнат, машаққат ўти сўнар, сўнг сабрли кишига савобга эришиш навбати етади.

Улуғликка етишсанг янглишма, агар атлас кийсанг, бўз кийганингни унутма.

Улуғлигинга яраша яхшироқ бўлиб, улуққа-кичikka сўзингни силлиқ, мулойим қил.

ОХИРГИ БУЛИМ: ТУРЛИЧА МАЪНО БИЛДИРУВЧИ БАЙТЛАР ҲАҚИДА

Сўзни уқиб сўзла, шошиб гапирма, (кераксиз, ярамас) сўзингни яшир, ярамас гапинг туфайли кейин бошингни яшириб юрма.

Мингта дўстинг бўлса кўп кўрма, биргина душманинг бўлса, уни оз дема.

Алайҳуссаломнинг минг дўстандан бир душман кўп дегани. Кўп тадбирли, тетик кишиларнинг қўлидан бирор саховат келади, ҳунармандлар қанча етук бўлса ҳам унинг бирор камчилиги бўлади.

Бу бир айб учун одамларнинг бошини кесувчи киши, дунё яшайдигап кишиларсиз қолади.

Яхши феъл билан киши кўнглини олиб, ўзингни ёмон қилиқлардан сақлаб яша.

Бирор иш қиладиган бўлсанг керакли, кераксизми эканлигини тўғри билиб, ўйлаб қил.

Қандай иш сенга тўғри келса, у ишнинг ўнг, сўнгги (аввали ва охири) нима бўлишини ўйлагин.

Севинчли (нарса) бўлса, унга кўнгилни яқин тут, агар қайғули (иш) бўлса ундан узоқроқ сақлан.

Яхши киши қўлидан ёмонлик келмайди, ёмон киши эса яхшилик қайтариш учун жавоб топа олмайди.

Эй, ёмонлик қилиб яхшиликдан умидвор бўлувчи, тикан излаган (қидирган) киши ҳеч вақт узум узмайди (кесмайди).

БИРОР ИШ ҚУЛДАН БОЙ БЕРИЛГАНДА, УНИНГ ЗАРАРИДАН САҚЛАНИШ, ТИКАН ЭҚИЛСА, УНДАН УЗУМ БИТМАСЛИГИ ҲАҚИДА

Улфатли яхши кишининг ўзи ҳам яхши бўлади, яхши улфат кишидан кўп яхшилик келади.

Ёмонга яқин юрма, ёмоннинг суҳбати тезлик билан сени ярамас қилиққа ўргатади.

ЗУЛМ ВА ЖИНОЯТ ЙЎЛИДАН САҚЛАНИШ ҲАҚИДА

Дўстлик деган нарса бир мажоз бўлиб қолди, ҳақиқат қани, минг дўстандан бир тўғриси топилмас.

Кўпроқ кишининг ичи қора (ғайир) бўлади, чин дўстинг бўлса, унинг дўстлиги юзаки деб бил.

Бу дунёнинг шу кунларида кишилик нақадар азиз, қани у ҳақиқий инсонлик? Қаерда, йўқ бўлиб кетди.

Вафо кўллари қақраб, йўллари қуриди. Денгиздан ҳам мўл бўлиб жафо тўлиб тошди.

Қани аҳдга риоя, қани омонат, қани яхшилик, тўғрилиқ (адолат) келгунча, хайр-эҳсон кетади.

Боши кетган яхшиликнинг сўнгги ҳам кетгуси, олди келган яхшиликнинг охири ҳам келгуси.

Дунё душманлик, адоват, жабр, жафо билан тўлди. Қани бирор вафога риоя қилувчи бўлса, уни сўраб топгин.

Сен бузуқсан, дунё шу билан бузилди, бу дунёга келиб нима қиласан?

Халқингни қўйиб замонангни айблама, замонангни эмас, балки кишиларини айбла.

Ким ичкилик ичадиган бўлса, ярамас кишидир, агар ярамас бўлишни истасанг, кел, ичкилик ичувчи бўл.

Кимнинг йўли бўлса, яъни қобилиятли бўлса унга йўл йўқ, кимнинг йўли бўлмаса, яъни босар йўлини билмаса, унга кенгроқ йўл бор.

Эй, бузуқ ишлар билан шуғулланувчи, ғурурингни ташла, тириклик сенинг измингда экан, манзур ишлар қил.

Тинч ва фароғатда, қайғусиз истаганингча яша, ўз кўнгилхушлигингни, ўйнаб юришингни тила.

Қишилардан уят кетди, уятнинг асарини ҳам истаб топиб бўлмайди, ҳалол кишилар қани, уларнинг қораси ҳам кўринмайди.

Бугунги кунда ҳалол ниятли бирор кимсанинг ўзи қани? Қишилар ҳаром нарсани ҳалол деб едилар.

Халқ мол-дунёлик элларга юз уриб, сиғиниб, озод жонини мутлоқ қул қилади.

Ким мол-дунёсиз фақир бўлса, кишилар ундан юз ўгириб кўз юмиб ўтадилар.

Эй, мол-дунё учун ўзини урган суқ киши, бу бойлик бугун қайғу-ҳасрат, ташвиш туғдирса, эртага (ўлгач қиёматда) оғир юк, азобдир, буни аниқ тушун.

Молнинг ҳаромдан йиғилган бўлса, аввалидан охиригача азобдир, агар ҳалоллик билан йиғилган бўлса ҳисоб берилади.

ҲАЛОЛГА ҲИСОБ, ҲАРОМГА АЗОБ БУЛИШИ ҲАҚИДА

Нақадар ўзинг молга очкўзсан, кўнглингдаги ғаминг, тилингдаги сўзинг ҳам мол-дунё ҳақидадир.

Сен ўлгач, бу молнинг душманиннга қолади, сенга эса ўлчаб, ўраладиган кафанингни ўрайдилар.

Сенинг тўплаган молнинг ўзингникидир, уни беркитиб сақлаганинг эса сенга ҳасратдир...

...Бугун тўплаган нарсаларинг сенга тотли бўлиб кўринадди, сўнг уни қолдириб кетиш (ўлиш)инг аччиқ бўлади.

Бу дунёнинг лаззати аччиқ, мазаликдир, бунинг ташвиши кўпроқ, роҳат (мазаси) оздир.

Асал бор ерда араси ҳам бирга бўлади, асал туфайли (кишига) ари заҳри ортиқ тотийди.
Хунармандларга дунё вафосизроқдир, хунарсизларга бу дунёда жафо озроқдир.
Хунар билан давлат бирикиши барча нодир нарсалардан ҳам қимматлидир.
Бу хунарманд дунёда нима гуноҳ қилди, нега бу дунё уни тўхтовсиз шунча қийнайди.
Хасисларни улуғлаб, нафсоният йўлидан борувчи яхшиларни хор қилиб, адоват ва бахтсизликдан иборат дунё хатолар билан ўтиб боради.

ОХИРГИ СЎЗ (СЎЗНИНГ ТУГАЛЛАНИШ САБАБЛАРИ)

Кишиларга ибрат, таълим берувчи, адабга чақирувчи бу китобни ёздим, ким ўқиса тили асал егандай чучийди. Ким бўлмасин, бу сўзларга бошқалар сўзини тенглаштирсан, у уни (бошқалар сўзини) дуруст нарсага қиёслаган бўлади.

Отим Адиб Аҳмад, сўзим панд-насиҳат, сўзим бу дунёда қолиб, ўзим у дунёга кетаман.

Баҳор ўтиб куз келади, умр эса ўта беради: бу кетмакет ўтаётган баҳор ва кузларим умрни тугатди.

Эй, дўст (истасанг) қадрли тут, истасанг ташла деб ушбу туркча китобни ижод қилдим.

Агар куним битиб ўлсам, отим қолсин деб, тансиқ, ажойиб сўзларни ёздим.

Бу китоб шунинг учун ҳам нафисдирки, ҳар бир сўзни тўлатиб ёздим, кераксиз юзакни сўзларни ташладим.

Қимматли сўз оз, ҳазил сўз кўп бўлади, бир парча атлас қиммат, бир жуфт бўз арзон бўлгани каби.

Эй, мендан кейин келувчи (авлодлар) бу китобни ўқисанг, менинг ҳақимга дуо қилишни унутма.

Бу нодир, тансиқ китобни менинг ҳақимга дуо қилсин деб, сенга ҳада қилдим.

АЛАЙХУРРАҲМОННИНГ ТАЪРИФИГА ДОИР

Адибнинг кўзи туғма кўр эди, лекин шунга қарамасдан асарини ўн тўрт бобдан иборат қилиб туздим.

Фил устига юкланган зар (каби) бўлса, сўзнинг ози унинг тенги бўлади.

Адиблар адиби, фозиллар боши гавҳар каби пухта сўз дурларини териб айтгандир.

Адиб туғилган ернинг оти Югнакдир, у жойнинг ҳавоси сафоли, унда кўнгиллар яйрайди.

Отасининг оти Маҳмуд Югнакий, адиб Аҳмад ҳеч шаксиз унинг ўғлидир.

Китобнинг оти «Ҳибат-ул-ҳақойиқдир», бу ибора арабчадир.

Асарнинг тили бошдан-оёқ қашқарчадир. Адиб бадий тил билан айтгандир.

Агар ҳар киши Қашқар тилини билса, у киши адибнинг барча айтганларини англайди.

Киши тилни билса, унинг маъносига тушунади, тилни билмасдан биламан деса, айбдир.

Кўп кишилар (эллар) адибнинг сўзин билиб-билмай айтиб юрганларини учратаман.

Яна хато маъно бериб, эл орасида айбга қўйибдир.

Кўп кишилар сабабли бу китобни ёздим, (истасанг) ижобий равишда қабул қил, истасанг ташла, таъна қил.

Ҳар ким адибнинг сўзига тушуниб амал қилса, у эл орасида ўзини ҳурматга сазовор қилади.

Саккиз юз саксон тўртинчи (бир минг тўрт юз саксонинчи) йили зулқадда ойининг ўн еттисида, шанба куни (асар кўчирилиб) тамом бўлди. Шайхзода Абдураззоқ Бахши қутли бўлсин, давлат келса, меҳнат (машаққат) кетсин деб Истамбулда кўчириб ёзди.